
ПРАШКО О.В.,
науковий співробітник, заступник
начальника відділу проектування
розвитку обдарованості,
Інститут обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ

РОЛЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядається роль класного керівника в процесі розвитку соціальної компетентності учнів. Презентується аналіз результатів анкетування педагогів України щодо ролі педагога в становленні та розвитку особистості, способу вирішення конфліктів, формуванні ціннісних орієнтирів учнів.

Ключові слова: Соціальна компетентність, ціннісні орієнтири, способи вирішення конфліктів, успішність, соціально-комунікативна активність, лідерські здібності.

В статье рассматривается роль классного руководителя в процессе развития социальной компетентности учащихся. Показан анализ результатов анкетирования педагогов Украины относительно роли педагога в становлении и развитии личности, способа решения конфликтов, формирования ценностных ориентиров учащихся.

Ключевые слова: социальная компетентность, ценностные ориентиры, способы решения конфликтов, успешность, социально-коммуникативная активность, лидерские способности.

The article examines the role of the class teacher in the development of social competence of students. Shows the analysis of the survey results on the role of teachers Ukrainian teacher in the development of personality, ways of solving conflicts, the formation of values of students.

Key words: social competence, values, ways of solving conflicts, success, social and communicative activity, leadership abilities.

Соціальна компетентність людини у ХХІ столітті виступає головною, ключовою компетентністю, яку науковці представляють по-різному: як характеристику, як якість людини, що допомагають їй будувати успішні відносини у соціумі, як стиль упевненої соціальної поведінки тощо. Аналізуючи складну історію людських взаємостосунків, сучасна людина поступово приходить до висновків, що уміння людей жити в соціумі означає жити разом у різнокольоровому світі, в якому є місце для протилежних поглядів на будь-які явища суспільного життя. Терпимість, повага до іншої людини, уміння взаємодіяти – не є природною характеристикою людини, і на жаль, проблема толерантного ставлення одного до одного не вирішується так скоро, як хотілось би педагогам та ученим-гуманістам. Наслідки катастроф, що викликані жорстким протистоянням людини проти людини (групи людей проти іншої групи, держави проти іншої держави) примушують цивілізовану людину думати про необхідність виховання в людині «людського». У наш час не спляють людей на вогнищі за те, що вона думає інакше, має інший колір шкіри, вірить в іншого бога. Поменшало, але не зникли з карти світу тоталітарні держави, але поки ще залишається загроза повернення тоталітарних режимів в країнах з низьким рівнем духовної культури.

У зв'язку з цим постає питання, чи спроможна сучасна школа зі старими методами виховного впливу зростити особистість з яскраво вираженою со-

ціальною компетентністю? Питання спірне та важке, потребує глибокого аналізу навчально-виховних систем та підходів до освіти сучасної молоді. Не менш актуальними в часи економічної та соціальної нестабільності залишаються питання, кого наслідувати з максимальною користю для особистісного та соціального розвитку. Як жити, щоб не піддаватись згубним впливам середовища, конструктивно розвиватися та впливати на розвиток суспільства. Яким бути, щоб досягнути успіху в житті без нанесення шкоди іншим. Ці складні питання хвилюють не лише учнів, але й педагогів та батьків.

Загальновідомо, що зусилля усіх учасників навчально-виховного процесу зосереджуються в першу чергу на розвитку в учнів навчальній компетентності. Виховання та розвиток особистості декларується на усіх освітніх рівнях, але на практиці пріоритет віддається навчальному, а не виховному процесу. Як засвідчує життя, вплив нерегульованої сфери на процес виховання молоді часто є сильнішим, ніж система шкільних виховних заходів, які плануються та проводяться педагогами безсистемно, без урахування потреб та інтересів учнів.

Особлива роль у шкільному вихованні належить класному керівнику. Але система класного керівництва в її сучасному вигляді малоефективна і потребує ґрунтовного переосмислення. Завдання, функції, основні напрями та зміст роботи класного керівника в сучасних умовах визначаються Положенням про класного керівника на-

вчального закладу системи загальної середньої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434. Класний керівник визначається (п. 1.1) як педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу, окремими учнями, їх батьками, організацію і проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників навчально-виховного процесу у створенні необхідних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їх соціальний захист.

Якою є роль педагога, класного керівника зокрема, в житті учнів, наскільки ефективно може і повинен він впливати на розвиток соціальної компетентності підопічних, ми намагались з'ясувати у дослідженні, у якому взяли участь 150 педагогів з різних областей України.

Успішного учня може виховати успішний учитель, обдарованого – обдарований, талановитого – талановитий. Діти наслідують дорослих у стилях взаємодії та спілкування, беруть за зразок стилі поведінки, переусвідомлюють цінності та ціннісні пріоритети, спираючись на цінності культурно-соціального середовища. Тому надзвичайно важливо, щоб соціальну компетентність формували та розвивали соціально компетентні педагоги. Успіх у житті певною мірою залежить від уміння будувати конструктивні відносини з людьми у відповідності з власним сформованим світоглядом, умінням вирішувати конфлікти або управляти ними.

Педагогам було задано питання «Чи є ви успішною людиною?», на яке позитивно відповіли 80 % опитаних вчителів, 20 %, визнали себе не зовсім успішними.

На питання, що вплинуло на життєвий успіх, педагоги відповіли наступним чином: 80, 6 % респондентів причину успішності в житті пов'язали з власною цілеспрямованістю та роз-

виненими вольовими якостями. 70 % визнали роль батьків, 19 % надали перевагу в цьому питанні шкільним вчителям та викладачам вищих освітніх закладів.

На питання «Як ви думаєте, що в більшій мірі впливає на життєвий успіх?» були отримані відповіді, які ми оформили у вигляді таблиці.

Як бачимо, успішність людини педагоги пов'язують з різними факторами, але перевагу надають знанням та соціальному середовищу, дружньому до людини. «Ми всі родом із дитинства» – відомий вислів доводить, що успіх у майбутньому залежить значною мірою від того, чи були створені для дітей ситуації успіху у дитинстві, чи відчували вони радість перемог і змогли набути навички впевненої поведінки, заслужили авторитет серед однокласників.

На питання, чи користувались ви авторитетом в школі, було з'ясовано, що 90 % мали авторитет в класних колективах, 10 % – не користувались або взагалі не зуміли відповісти на питання. 72, 6 % мали багато друзів в класі або школі, 8,6 % мали друзів переважно поза школою.

Розвиток соціальної компетентності безпосередньо пов'язаний з соціально-комунікативною активністю особистості. Активність особистості є умовою для особистісного розвитку, набуття позитивного досвіду міжособистісної взаємодії. Тому велике значення має створення в класних колективах умов для активної дії, організація діяльності, спрямованої на оволодіння учнями соціальними ролями. Навчитися успішно виконувати доручення можна в класному колективі, в якому педагоги формують соціально-комунікативні навички на основі принципу розподілу спільного успіху та відповідальності між усіма членами колективу. Чи навчають цьому в школі?

На питання, яке доручення педагоги мали в класі (школі) під час навчання, було отримано відповіді, що 90 % вчителів виконували відповідальні

доручення. Але не усі відповіли позитивно на питання «Чи відповідало доручення, яке ви виконували в школі, їх бажанням, індивідуальним потребам та можливостям». 69 % визнали, що класні керівники розгледіли потенційні можливості підопічних, створюючи умови для активної діяльності. Але 21% вимушені були виконувати роботу, яка не подобалась та не відповідала дитячим інтересам.

Ступень власної активності під час навчання педагоги оцінили наступним чином:

1. Активно брали участь в шкільному житті – 76 %;
2. Не брали участі ніколи – 0 %;
3. Брали участь інколи – 22, 6 %.

Активність учнів у загальних колективних справах є показником кропіткої праці педагогічного колективу з створення умов для розкриття потенційних можливостей учнів, виявлення їхніх здібностей та задатків. Активний учень, що важко заперечити, перетворюється в активного громадянина, що активно розвивається та має конструктивний вплив на оточуючих та соціально середовище.

Чи вплинула соціально-комунікативна активність в шкільні роки на розвиток власної особистості педагоги визначили наступним чином:

1. вплинуло на вибір професії – 52,6 %;
2. завдяки цьому був завойований авторитет у однокласників – 23,3 %;
3. вплинуло на подальше життя – 5,3 %.

Достатньо високий відсоток негативних відповідей. 8 % педагогів вважають, що участь в загальношкільних заходах не принесла їм користі, це не вплинуло на розвиток, і цей час можна вважати згаяним, для 5 % це було важким обов'язком. 10 % надали свої варіанти відповідей на це питання.

Уміння проявляти ініціативу Дж. Равен, один із відомих авторів теорії компетентнісного підходу, вважає рисою соціально компетентної особистості. Тому наступне питання було

спрямоване на з'ясування, чи були створені для учнів умови для прояву ініціативи під час навчально-виховної діяльності. З'ясувалось, що 74 % самі були організаторами суспільного життя, 45, 3 % організовували та допомагали в організації іншим, 36,6 % лише виконували доручення класного керівника та інших учасників навчально-виховного процесу. Не виявилось тих, хто ніколи не брав участь у класній та позакласній діяльності, лише 2 педагоги визнали, що хотіли брати активну участь, але їм ніколи нічого не доручали. Таким чином, можна зробити висновок, що майже половині респондентів була властива активна життєва позиція.

Вплив учителя на формування учня важко переоцінити. Він може бути як конструктивним, так і деструктивним. Конструктивний вплив досягається при умові, якщо учні вважають учителя особистістю, готові вчитися у нього та наслідувати. Першого вчителя та інших педагогів, які залишили слід в душі дитини, пам'ятають усе життя. На питання, чи пам'ятаєте ви першого вчителя позитивно відповіли 90 % опитаних, негативно – 2,6 %.

Вплив першого учителя на формування власної особистості респонденти оцінювали у межах від 0 до 5 балів і оцінили наступним чином:

- 1 бал поставили першому учителю – 6,6 %;
- 2 бали – 6 %;
- 3 бали – 36 %;
- 4 бали – 26 %;
- 5 бали – 35,5 %.

Таким чином, можна зробити висновок, що роль першого учителя на розвиток особистості, 48, 6 % педагогів оцінюють незадовільно та задовільно. Ці високі цифри наочно демонструють виховний потенціал, що міг би бути реалізованим в освітньому процесі, але не був реалізованим з різних причин.

З переходом учнів у середню ланку зменшується роль класного керівника, але авторитет залишається достат-

Вплив школи на формування ціннісних орієнтацій		
1 бал (незадовільно)	2 %	
2 бали (незадовільно)	4 %	
3 бали (незадовільно)	20 %	II
4 бали (добре)	42 %	I
5 балів (відмінно)	19, 3 %	III

ньо високим. З'ясувалось, що 36,6 % респондентів зазначили, що класний керівник вплинув на вибір життєвого шляху. 25,3 % підтримують з класними керівниками дружні довірливі відносини і після закінчення навчальних закладів, 45, 3 % оцінюють особу та діяльність класного керівника як приклад для наслідування.

Негативні наслідки взаємодії педагога й учнів визначились наступним чином: 17,3 % вважають, що класні керівники формально виконували свої обов'язки, 12 % не можуть сказати нічого доброго, 3,3 % відмінили би таку посаду як непотрібну. У підсумку, 32, 6 % респондентів не помітили позитивної ролі своїх класних керівників в навчально-виховному процесі.

Цінності, ціннісні орієнтири особистості, установки формуються не лише в родині, але й в освітніх закладах. У програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх закладів України» зазначено, що школа є соціальним інститутом, головною метою якої є «не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинену, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти асоціальним впливам, вправлятися з особистими проблемами, творити себе і оточуючий світ». У програмному документі зазначається, що змістове наповнення основних орієнтирів виховання передбачає формування цінностей і ставлень особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва.

Роль школи у формуванні ціннісних орієнтирів, світогляду, життєвих

цілей та установок у нашому дослідженні оцінювалось педагогами від 0 до 5 балів. Результати опитування ми привели у таблиці.

Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здорової людини ця система має три рівні: особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення) - на нижчий рівень; культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок) - середній; (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством) - вищі духовні цінності. У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригуються її потреби, когнітивна та діяльнісна сфери. Кінцевим результатом реалізації виховання має бути сформована спроможність діяти у конкретній життєвій ситуації відповідно до власних цінностей, ставлень та переконань. За результатами аналізу анкет, було з'ясовано, що лише кожний п'ятий педагог, на думку власних вихованців, повністю зумів допомогти учням у складних питаннях становлення світогляду, спромігся зорієнтувати у світі моральних цінностей. Нажаль, 6 % респондентів оцінили їхню діяльність незадовільно.

Сучасні психологи вважають, що сьогодні кожна особистість, яка прагне досягти успіху в житті, повинна бути лідером. Роль лідера складна і відповідальна. Ціннісне ставлення до свого «Соціального Я» виражається в позиції активного суб'єкта громадянського суспільства, який може і має впливати на власну долю та долю країни в широкому сенсі. Педагог повинен володіти

Питання	Так	Ні	Категорично ні	Мені це не цікаво
1 питання	95, 9 %	-	-	4, 1 %
2 питання	80 %	11 %	-	9 %
3 питання	10 %	54,6	21,2 %	13, 2

лідерськими якостями, щоб навчити цьому своїх підопічних. За результатами опитування, 68 % педагогів вважають себе лідерами, 32, 6 – не вважають, решта утруднились дати відповідь на це питання. Однак, статистика, при якій кожний третій педагог не є лідером навіть у власному визначенні, вимагає серйозного аналізу причин цього явища.

З метою простеження взаємозв'язку оволодіння лідерськими навичками в шкільні роки та лідерською позицією респондентів на момент опитування нами було поставлено питання, скільки педагогів посідають керівні посади. Із 68 % тих, хто вважають себе лідерами, 34 % на роботі є керівниками, 27, 3 % вважають, що заслуговують більшого. Загалом 58, 6 % вважають, що повністю реалізовані як професіонали, 2, 6 % висловили думку, що їхні успіхи керівництвом не помічає.

В основі соціальної компетентності лежить плюралізм та толерантність. Він полягає у вмінні особистості толерантно ставитись до світогляду, переконань, позицій, думок і почуттів інших людей та є визначальною умовою для реалізації плюралізму думок, встановлення діалогу.

З метою визначення рівня сприйняття педагогами протилежних позицій на ряд питань, пов'язаних з особистісними уподобаннями в області духовного та соціального життя нами були задані наступні питання:

1. Чи вважаєте Ви, що кожна людина має право на вибір віросповідання?
 2. Як ви ставитесь до людей, що мають відмінні від ваших політичні переконання?
 3. Чи приймаєте ви одностатеві браки?
- З'ясувалось, що вчителі достатньо толерантно ставляться до вибору вірос-

повідання, більш нетерпимо сприймають протилежну політичну позиції і категорично проти одностатевих браків, що пояснюється усталеною системою сімейних цінностей та традицій в українському суспільстві.

Зрозуміло, що неформовані соціальні компетенції, як уміння поважати та сприймати думку людини, що кардинально відрізняється від власної, є однієї з причин внутрішньо особистісних та соціальних конфліктів як для особистості, так і для українського суспільства і цілому.

На питання «Чи поважаєте ви чужу точку зору під час дискусії?» нами отримано інформацію, що 69, 3 % поважають іншу точку зору, 32 % вважають в залежності від ситуації, одна особа вважає, що лише її думка є правильною завжди. Способи вирішення ними конфліктів респонденти визначили таким чином (можна було вибрати декілька варіантів).

Уникнення конфліктів, за висновками Т. Томаса, не є ідеальним способом виходу з конфліктної ситуації. На думку відомого психолога, лише співпраця є способом вирішення конфліктів, при якому обидві сторони конфлікту отримають вигоду.

На наше переконання, оволодіння важливими соціальними компетенціями, є умовою успішної соціалізації особистості протягом усього життя і, відповідно, нагальною проблемою, що потребує серйозного переосмислення педагогічною громадськістю та суспільством. Педагоги потребують додаткових психологічних знань про способи вирішення конфліктів, уміння управляти ними. Лише маючи достатній рівень соціально-психологічної компетентності, педагог може навчити вихованців вирішувати складні

Роль класної години в житті учня			
1	Час для нотацій та повчань	34, 6 %	I
2	З теплом згадую ці зустрічі	33, 3 %	II
3	Години відвертості та відкриттів	29, 3 %	III
4	Час для зустрічей з однокласниками	22 %	IV
5	Згайний час	11, 3 %	V

питання конструктивної взаємодії.

Перед класними керівниками суспільство ставить важливі виховні завдання, без вирішення яких не може йти мови про головну мету освіти – плекання всебічно гармонійно розвинутої особистості. Ідеальний класний керівник, вихователь (говорячи про школу, ми повинні говорити лише про ідеального педагога) виконує різноманітні функції. Сучасний класний керівник повинен на перше місце ставити розвиток дитини, її духовності, моральності, компетентності. Головним інструментом виховання була і є виховна година (година спілкування). У зв'язку з цим, педагогам було поставлено питання, чим для них були виховні години під час навчання в освітніх закладах. Відповіді заставляють замислитися про роль класної години в житті дитини.

Відповіді описані у порядку зростання ціннісного значення (можливість вибирати декілька варіантів відповідей).

За висновками респондентів, для багатьох з них класні години були можливістю для особистісного розвитку та взаємодії. Але, на жаль, кожний десятий респондент вважає ці години згайним часом, а класних керівників сприймає як функціонера, здатного лише здійснювати педагогічний контроль за виконанням учнями пра-

вил внутрішнього розпорядку навчального закладу та інших документів, що регламентують організацію освітнього процесу.

Підсумовуючі вище викладене, ми дійшли висновку, що педагоги, зокрема класні керівники, не використовують повною мірою виховний освітній потенціал, доволі часто формально підходять до складних проблем розвитку учнів, надаючи перевагу традиційним формам виховної діяльності, при яких не враховуються інтереси, потреби, індивідуальні особливості розвитку. Не завжди створюються умови для прояву дитячої ініціативи. Тому зрозуміло, що назріла гостра необхідність у реформуванні інституту класного керівництва. У першу чергу ці зміни повинні стосуватись проблеми переходу від погляду на класне керівництво як на додаткове навантаження педагогів до розвивальної підтримуючої технології тьюторського супроводу особистості, переусвідомлення ролі класного керівника щодо розвитку найважливішої компетентності підлітків – соціальної. Від розвитку соціальних компетенцій, зокрема таких, як уміння управляти конфліктами, конструктивно взаємодіяти, толерантно ставитися до людей з протилежними ціннісними установками, залежить рівень соціалізації учнів та успішна реалізація власних життєвих проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу до документа: <http://zakon2>
2. Шейнов В. П. Управление конфликтами. – СПб.: Питер, 2014. – 576 с.